

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th October - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

MAKTABGACHA YOSHIDAGI ESHITISHIDA NUQSONI BO‘LGAN BOLALARGA TA‘LIM-TARBIYA BERISH USULLARI

Adilova Noiba Marifovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Maxsus pedagogika va inklyuziv ta‘lim fakulteti o‘qituvchisi
Tel: +998909810013

Saparova Ra‘no Ramazonovna

Nizomiy nomidagi Toshkent davlat pedagogika universiteti
Maxsus pedagogika va inklyuziv ta‘lim fakulteti
surdotarjimon yo‘nalishi 201-guruh talabasi
Tel: +998918201420

Tayanch so‘zlar: surdopedagogika, jarayon, fan, nutq, oila, nuqson, talaffuz, ong, aql, ta‘lim-tarbiya.

Annotatsiya / Abstrakt

Uz. Nutq murakkab ruhiy faoliyatdir. U ruhiy jarayonlarning tarkib topishiga va bolaning umuman barkamol bo‘lib o‘shishiga katta ta‘sir ko‘rsatadi. Bugungi kunda maktabgacha yoshidagi bolalarda nutq o‘stirishdagi ayrim muammo va eshitishida nuqsoni bo‘lgan bolalardagi kamchiliklar yoritilgan.

Ru. Речь-сложная психическая деятельность. Она оказывает большое влияние на состав психических процессов и общее развитие ребёнка. Сегодня освещены некоторые проблемы в речи у детей дошкольного возраста и недостатки слабослышающих детей.

English. Speech is a complex mental activity. It has a great influence on the composition of mental processes and the overall development of the child. Today, some problems of speech in preschool children and shortcomings in children with hearing impairment are highlighted.

Surdopedagogika (lotincha “surdus” - so‘zidan olingan bo‘lib, “karlik” degan ma‘noni bildiradi) eshitishida muammosi bo‘lgan shaxslar ta‘limi, tarbiyasi va o‘qitilishi masalalarini tadqiq qiluvchi pedagogik fanlar qatoriga kiruvchi korreksiya pedagogikasining bir tarmog‘idir.

Surdopedagogikaning asosiy vazifalari eshitishida muammosi bo‘lgan bolalarni pedagogik jihatdan har tomonlama o‘rganish, maxsus maktabda til o‘qitishni

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th October - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

takomillashtirish, eshitish qobiliyatini rivojlantirish va talaffuzini shakllantirish ishlarini yuqori pog'onaga ko'tarish;

Eshitishda muammosi bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish qonuniyatlarini o'rganish va uni takomillashtirish, eshitish idrokining rivojlanish tizimi samaradorligini oshirish, o'z bitiruvchilarining ma'lum bir kasb yo'nalishi bo'yicha mehnat qilishlariga erishish; o'qitishning texnik vositalarini takomillashtirish; maktabgacha ta'lim muassasasining va maktab ta'limining uzluksizligini ta'minlash; respublika bo'yicha meditsina hamda xalq ta'limi tarmoqlari ishlarini muvofiqlashtirish, erta tashxis muammolarini o'rganishdan iboratdir.

Eshitishda nuqsoni mavjud bolalar ruhiyatini o'rganishda psixologiyaning asosiy va yordamchi metodlari qo'llaniladi. Asosiy metodlari turkumi kuzatish va psixologik eksperiment metodlarini qamrab oladi. Yordamchi metodlar faoliyat natijalarini tahlil qilish, test metodi, anketa metodlarini o'zida namoyon qiladi. Surdopsixologiyada kuzatish metodi hodisalarning keng doirasi munosabatiga ko'ra qo'llaniladi. Eshitishda nuqsoni bo'lgan bolalar maxsus psixologiyasida bu metod katta ahamiyatga egaligini ta'kidlash joizdir. Kuzatish predmeti faoliyatning tashqi komponentlari - harakat, nutqiy akt, pantomima va mimikaning o'ziga xosligi, negativ reaksiyalarning yuzaga kelishi bo'lishi mumkin. Bunda bolalar xulqiga kuzatuvchi mavjudligi salbiy ta'sir ko'rsatishi, uning tabiiyligi buzilishi mumkin.

Eshitish pasayishining sabablari:

Eshitish buzilishlari bolalarda turli infeksiyon kasalliklar oqibatida yuzaga keladi. Meningit, skarlatina, otit, gripp kasal-liklarini infeksiyon-yuqumli kasalliklar qatoriga kiritish mumkin.

Eshitish buzilishlari ichki, o'rta, tashqi quloqlarning shikastlanishi natijasida yuzaga keladi.

Ichki quloq va quloq nervi shikastlangan bo'lsa, ko'p holatlarda karlik, agar o'rta quloq shikastlangan bo'lsa eshitish pasayishi kuzatiladi.

Maktab davrida ovoz taassurotlarining yuqori chastotasi ham, eshitishning yuqori chastotasi ham eshitish qobiliyati pasayishiga olib kelishi mumkin. Bolada eshitish nuqsoni yuzaga kelishiga homiladorlikning noqulay davom etishi, onaning virusli kasalliklari ham muhim rol o'ynaydi (qizamiq, gripp). Eshitish buzilishi sabablari eshitish sezgilarini tug'ma deformatsiyasi, eshitish nervining atrofi, ximik zaharlanish, tug'ish davridagi travmalar, mexanik travmalar, kuchli ovoz ta'sirlarining akustik ta'siri bo'lishi mumkin.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th October - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Eshitishning buzilishi o'rta quloqning o'tkir shamollashi oqibatida yuzaga kelishi mumkin. Eshitishning qat'iy buzilishi burun va halqum (adenoid, xronik shamollash) kasalliklari natijasida ham kuzatiladi. Bu kasalliklar chaqaloqlik chog'ida jiddiy xavf soladi.

Eshitish pasayishiga ta'sir qiluvchi omillar orasida ototopsik preparatlar asosan antibiotiklar muhim o'ringa egadir. Eshitish buzilishlari yuzaga kelishida kasbiy omillar ham katta ahamiyatga ega. Karlar oilasida eshituvchilar oilasiga qaraganda ko'p miqdorda kar bola tug'iladi. Shuningdek, yaqin qarindoshlar nikohida va er-xotin yoshi o'rtasida katta farq ham eshitish buzilishlariga sabab bo'lishi mumkin. Aroqxo'r ota-onalar, kensok kasalligi, turli xromosomal kasalligi mavjud oilalar (uchuvchi va suvga sho'ng'uvchilar)da ham eshitishida nuqsoni mavjud bolalar tug'ilishi kuzatiladi.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar rivojlanishining o'ziga xos xususiyatlari. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar diqqatini tekshirishda bolalarning yosh hamda nutqi rivojlangan-lik holatiga muvofiq metodikalar tanlab olinadi. Maktabgacha yoshdagi va maktab yoshidagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarning turg'un diqqatini tekshirishda Landolt namunalaridan (shaklli, raqamli, harfli jadval) foydalaniladi. Agar inson o'z oldiga materialni eslab qolish maqsadini qo'ymasa, material irodaviy harakatlarsiz, istaksiz esda saqlansa, bu ixtiyorsiz eslab qolish sanaladi. Agar inson oldida materialni eslab qolish, uni egallash maqsadi tursa, bu ixtiyoriy eslab qolishdir. T.V.Razonova tadqiqotlarida eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar predmetni joylashuv o'rni bilan aloqasini ixtiyorsiz ravishda eslab qolishi kuzatilgan. Amaliyotda tekshiruvchilarga tanish predmetlar tasvirlangan 16 ta rasm berilgan. Rasmlar berkitilgan holda bo'lgan. Tadqiqotni ketma-ketlikda rasmlarni ochib ko'rsatgan, eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ochilayotgan rasmda nima tasvirlanganini bayon etishgan. Keyin rasmlar planiyotdan olinib, qayta ko'rsatilgan. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bola bu rasmning jo'yini ko'rsatishi lozim bo'lgan. Tekshiruvchi sifatida bog'cha yoshidagi va II, IV va VI sinfda o'qiydigan eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar tanlangan. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar topshiriqni yaxshi bajarganlar, ixtiyorsiz predmetlar joylashgan joyni eslab qolganlar. Faqat bog'cha yoshidagi kar va sog'lom bolalar o'rtasida farq sezilgan. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar sog'lom tengdoshlari kabi rasmlarning joylashuv o'mini yaxshi eslab qolganlar. Shuningdek, eshitishida nuqsoni bo'lgan bola eslab qolgan materialni so'z orqali bayon etish (so'zli ifoda) holati T.Y. Razonova tomonidan tadqiq etilgan. Tadqiqotda eslab qolish obyektini sifatida 6 ta

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th October - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

o'xshash sxematik figuradan foydalanilgan. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarda so'zlarni egallash maxsus ta'lim jarayonida amalga oshadi va sog'lom bolalardan shu xususiyati bilan orqada qoladi.

Tadqiqotlarning birida eshitishida nuqsoni bo'lgan va sog'lom bolalarning 3 turdagi so'zlarni idrok etish tadqiq etilgan.

1. Ko'rish orqali idrok etilayotgan predmet va hodisalarni ifodalovchi so'zlar.
2. Taktil analizatori yordamida idrok etiluvchi predmet belgisini ifodalovchi so'zlar.
3. Ovozli hodisalarni ifodalovchi so'zlar.

Tadqiqot natijalari tahlili ko'rsatishicha, ko'ruv orqali qabul qiluvchi so'zlarni, ifodalovchi so'zlarni eslab qolishda eshitishida nuqsoni bo'lgan va sog'lom bolalarda farq kuzatilmaydi. Ovozli hodisalarni ifodalovchi so'zlarni eslab qolishda eshitishida nuqsoni bo'lgan va sog'lom bolalar o'rtasida farq mavjud. Bu turdosh so'zlarni eslashda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar sog'lom bolalardan qoladi. Lekin teri analizatori orqali idrok etilayotgan so'zlarni eslashda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar eshituvchi bolalardan ustunligi kuzatildi. Tadqiqotda eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar asosan ovoz chiqaruvchi hayvonlar va ovoz chiqarib ishlaydigan mexanizmlarni ifodalovchi so'zlarni yaxshi eslab qolishi namoyon bo'ldi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar tasavvurining o'ziga xosligi so'zlashuv nutqining kech shakllanishi va mavhum tafakkurning o'ziga xosligi bilan asoslanadi. Kar o'quvchi-larning ko'ruv obrazlari yorqinligi, jonliligi bilan xarakterlanadi, lekin tafakkurning kech shakllanishi so'zining harfiy ma'nosini tushunishda murakkablik tug'diradi.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarni so'zlarning ko'chma ma'nosini tushunishdagi qiyinchiliklar tasavvurning yetarli darajada emasligi bilan xarakterlanadi.

Tasavvurni quyidagi turlarga tasniflash lozim:

- 1) passiv tasavvur;
- 2) faol tasavvur.

U ijodiy va yaratuvchanlik xarakteriga ega bo'ladi.

Passiv tasavvur oldindan o'ylangan va oldindan o'ylanmagan bo'lishi mumkin.

Yaratuvchan tasavvur. Yaratuvchan tasavvur predmet, hodisa, voqeani so'z orqali tavsiflash asosida uning ko'rgazmali obrazi, taassuroti asosida yuzaga keladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar ruhiy faoliyatining bu turi o'ziga xos bo'ladi. Yaratuvchan tasavvurga ko'ra bola ongida atrof-olam keng, ko'p qirrali bo'lib namoyon bo'ladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar aqliy dunyoqarashi shaxsiy tajriba doirasidan tashqarisiga chiqadi. Lekin so'zlashuv nutqi va mavhum

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th October - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

tafakkurning rivojlanishdan orqada qolishi kar bolani insonlarning ijtimoiy tajribasini to'liq egallashiga to'sqinlik qiladi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar bilish faoliyatida yaratuvchan tasavvur muhim o'ringa ega, u turli turdosh mehnat faoliyatining zarur komponenti sanaladi. Bola ongida asar muallifi tomonidan yaratilgan obrazlar, hodisalar haqida tasavvur yuzaga keladi. Bu bolaga turli davrlardagi hodisalar va inson his-tuyg'ularini tushunish imkonini beradi. urdopedagogika taraqqiyoti davomida eshitishida nuqsoni bo'lgan shaxslar uchun ta'lim-tarbiya muassasalari tizimi shakllandi.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalami tarbiyalash va maxsus ta'lim berishda oilaga ko'maklashish maqsadida eshitish va nutq holatiga ko'ra ikki turdagi maktabgacha muassasalar tashkii etiladi: karlar uchun va zaif eshituvchilar uchun. Kech kar bo'lgan va nutqini saqlagan bolalar zaif eshituvchi bolalar uchun mo'ljallangan bog'chalarda tarbiyalanadi. Guruhlar yoshiga ko'ra tashkil etiladi. Barcha yosh guruhlarida 10-12, murakkab nuqsoni bo'lgan bolalar guruhida 8 tadan bola tarbiyalanadi.

Maktabgacha yoshidagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun quyidagi maktabgacha muassasalar tashkil etiladi:

1. Tajribada karlar va zaif eshituvchi, kech kar bo'lgan bolalar uchun yasli-lar, yasli-bog'chalarga bolalar 1,5 yosh, bolalar bog'chalariga - 3 yoshdan qabul qilinadi. Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalaming bog'chalarda ta'lim-tarbiyasi mazmuni har bir turdagi maktabgacha muassasa uchun dasturlarda o'z ifodasini topgan.

2. Kar, zaif eshituvchi va kech kar boigan bolalar uchun internat tipidagi bolalar bog'chalari. Maxsus bolalar bog'chalari bo'lmagan qishloq va shaharlardagi eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalar uchun mo'ljallangan.

Eshitishida nuqsoni bo'lgan bolalarga ta'lim-tarbiya berish, ularga boy ma'naviyatimiz sarchashmalaridan bahramand bolishga imkoniyat yaratish, shu asosda eshitishida nuqsoni bo'lgan bola shaxsini har tomonlama kamol toptirish, to'g'ri berilgan tarbiya orqali mavjud nuqsonning salbiy oqibatlarini yengillashtirib, xalq, Vatan, jamiyat uchun kerakli inson sifatida tarbiyalash har bir surdopedagog va tarbiyachining muqaddas burchidir. Yurtboshimiz o'qituvchi vatarbiyachilaming sharafligini mehnatiga munosib baho bera turib „O'z-o'zini el ishiga bag'ishlagan, inson tarbiyasiga jon tikkan olijanob o'qituvchilarni, mo'tabar muallimlarni bundan buyon ham boshimizga ko'taramiz,, deganlar.

Proceedings of International Educators Conference

Hosted online from Rome, Italy.

Date: 25th October - 2024

ISSN: 2835-396X

Website: econferenceseries.com

Mustaqil Respublikamiz Konstitutsiyasi, O'zbekistonning istiqlol va taraqqiyot, jamiyatning ijtimoiy-iqtisodiy, ma'naviy va madaniy jihatdan rivojlanishini ta'minlovchi O'zbekiston Respublikasi «Ta'lim to'g'risida»gi Qonuni, «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» va Davlat Ta'lim Standartlari, birinchi prezidentimiz I.A.Karimovning asarlari, mashhur olimlarning ilmiy-metodik asarlari tarbiya nazariyasi va amaliyotining metodologik asosini tashkil qiyadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

- 1.M.U.Hamidova Maxsus pedagogika.
- 2.D.A.Nazarova, Z.N.Mamarajabova „Surdopedagogika“ darsligi.
- 3.L.R.Mo'minova, Sh.M.Amirsaidova, Z.N.Mamarajabova, M.U.Hamidova, D.B.Yakubjanova, Z.M.Djalolova,N.Z.Abidova. Maxsus psixologiya.

E- Conference Series

Open Access | Peer Reviewed | Conference Proceedings

E- CONFERENCE
SERIES